

Roman Chorób

Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

CZYNNIKI WARUNKUJĄCE ROZWÓJ I FUNKCJONOWANIE INNOWACYJNYCH STRUKTUR INTEGRACYJNYCH W AGROBIZNESIE¹

DETERMINANTS OF DEVELOPMENT AND OPERATION OF INNOVATIVE STRUCTURES OF INTEGRATION IN AGRIBUSINESS

Słowa kluczowe: innowacje, powiązania integracyjne, agrobiznes

Key words: innovation, integration processes, agribusiness

Abstrakt. Celem badań było przedstawienie teoretycznych podstaw, zasad funkcjonowania oraz korzyści płynących z efektywnie funkcjonujących innowacyjnych powiązań integracyjnych, jakimi są struktury klastrów. Podjęto próbę wskazania uwarunkowań rozwoju tych związków w agrobiznesie. Z literatury przedmiotu, jak również przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej istotnymi czynnikami rozwoju klastra są czynniki socjologiczne, instytucjonalne i finansowe. Klastry odgrywają szczególnie ważną rolę w kontekście zwiększania innowacyjności całej gospodarki. Struktury klastrów mogą być stymulantem wielu korzystnych zmian, zwłaszcza w kierunku rozwoju zaawansowanych procesów integracyjnych, jak również efektywnego rozwoju regionalnego.

Wstęp

Idea klastra, terytorialnie skoncentrowanego skupiska przedsiębiorstw i instytucji z powiązanych sektorów gospodarczych, zyskała w ostatnich kilkunastu latach na znaczeniu. W dużej mierze było to związane z ekspansją nowej geografii ekonomicznej, nowej teorii wzrostu, rosnącym zainteresowaniem problematyką narodowych i regionalnych systemów innowacji, a także rozwojem nowej teorii organizacji przemysłowej. Wydaje się, że innowacyjne powiązania integracyjne, jakimi są klastry przemysłowe, pod pewnymi warunkami mogą stanowić siły sprawcze rozwoju regionalnego. Dlatego są obiektem zainteresowania instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie polityki gospodarczej od poziomu ponadnarodowego do poziomu lokalnego. Także w Polsce problematyka klastrów jest zagadnieniem stosunkowo nowym, ale koncepcja zyskała już swoje miejsce na arenie publicznej [Brodzicki, Kuczevska 2012]. Ważnym zagadnieniem staje się ukazanie czynników warunkujących rozwój i funkcjonowanie tego rodzaju struktur innowacyjnych. Celem badań było przedstawienie teoretycznych podstaw, zasad funkcjonowania oraz korzyści płynących z efektywnie funkcjonujących innowacyjnych powiązań integracyjnych, jakimi są struktury klastrów. Podjęto próbę określenia determinant rozwoju tych związków w agrobiznesie.

Materiał i metodyka badań

Efektywnie funkcjonujące struktury klastrów przyczyniają się do dynamicznego rozwoju gospodarczego, jednak ich działanie determinowane jest licznymi czynnikami zarówno wspierającymi, jak również ograniczającymi ich ekspansję. Zasadniczym celem opracowania była próba wskazania głównych elementów warunkujących rozwój oraz funkcjonowanie innowacyjnych form powiązań integracyjnych w agrobiznesie. Dokonano również krótkiej prezentacji koncepcji klastrów rolno-przemysłowych. Praca ma charakter teoretyczny i poznawczy, wzbogacona danymi empirycznymi pochodzącymi z województwa podkarpackiego, a prowadzone aktualnie dalsze badania pozwolą na prezentację ich szczegółowych wyników w przyszłości.

¹ Artykuł przygotowano w ramach realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/D/HS4/03911.

Zarys koncepcji klasteringu

Z uwagi na fakt, że definicje klastra (grona, wiązki przemysłowej) w różnych przekrojach i odniesieniach były już wielokrotnie prezentowane w dostępnej literaturze skupiono się jedynie na krótkim przeglądzie idei klasteringu oraz walorach płynących z ich funkcjonowania. Znaczącą rolę w gospodarce narodowej odgrywa szeroko pojmowany sektor gospodarki żywnościowej. Biorąc pod uwagę wiele powiązań występujących między producentami żywności (rolnicy) a odbiorcami (przetwórcy) nie sposób pominąć również dostawców zaopatrujących rolnictwo w środki do produkcji. Szeroki zakres podmiotów uczestniczących w agrobiznesie, ich rozdrobnienie i różnorodność branż powoduje, że niezwykle ważne staje się ich konsolidowanie w określonych zakresach. Wspomniana konsolidacja może dotyczyć powiązań pionowych, poziomych, ukośnych, branżowych, geograficznych itp. Doskonałym przykładem podejmowania prób konsolidacji przedsiębiorstw agrobiznesu są struktury klastrowe [Chądryński 2013].

Jednym z elementów wyróżniających klastry jest równoległe występowanie konkurencji i kooperacji między tworzącymi je podmiotami [Akoorie 2011]. Symbioza konkurencji i kooperacji prowadzi do wyłonienia się odmiennego sposobu regulacji zachowań podmiotów gospodarczych – koopetycji. Pojęcie koopetycji jest wielowymiarowe i wieloaspektowe, gdyż może ona przybierać różne formy i występować na różnych poziomach w hierarchii systemów gospodarczych [Jankowska 2012, Kowalski 2013].

Cechą charakterystyczną klastrów jest również to, że nawiązywanie relacji z innymi podmiotami gospodarczymi nie musi przybierać formy powiązania prawnego lub kapitałowego zainteresowanych jednostek, ponieważ stanowią one elastyczne struktury umożliwiające systemową wymianę informacji i zasobów pomiędzy przedsiębiorcami. Koopetycja w klastrach może przejawiać się w tworzeniu stowarzyszeń lub innych podmiotów (np. koordynatora klastra), które podejmują działania na rzecz wszystkich członków danej struktury, polegające m.in. na dostarczaniu dóbr i usług związanych z działaniami B+R, marketingiem, lobbieniem oraz transferem wiedzy i informacji [Hayter 1997, Kowalski 2013].

Według Portera [2001] do kluczowych korzyści funkcjonowania klastrów należy zaliczyć:

- wyższą efektywność funkcjonowania firm wynikającą z możliwości dostępu do wyspecjalizowanych aktywów i dostawców, którzy mogą w ramach struktur klastrowych reagować szybciej niż firmy działające oddzielnie,
- wyższy poziom innowacyjności, który mogą osiągnąć firmy i instytucje działające w klastrach dzięki występowaniu tzw. *knowledge spillover*, czyli dyfuzji wiedzy,
- wzrost poziomu tzw. *business formation*, a w efekcie ogólnego poziomu przedsiębiorczości w regionie.

Determinanty rozwoju struktur klastrowych

Na podstawie analizy dostępnej literatury przedmiotu należy zauważyć różnorodność podejścia autorów do zagadnienia uwarunkowań powstawania i rozwoju struktur klastrowych. Moss [1995] definiuje zdolność klastra do rozwoju jako zdolność i możliwości tworzenia nowych innowacyjnych i konkurencyjnych struktur gospodarczych, wskazując następujące czynniki gwarantujące rozwój gron przemysłowych:

- elastyczność i otwartość struktury klastrowej, która umożliwia dostęp do nowej technologii, wiedzy i informacji,
 - wysoka jakość powiązań i wzajemne zaufanie w relacjach pomiędzy uczestnikami grona (kluczowy czynnik sukcesu w zakresie skutecznego funkcjonowania mechanizmu dyfuzji innowacji i wiedzy),
 - wysoki poziom kompetencji i jakość zasobów ludzkich (jest to czynnik decydujący o skuteczności transferu i dyfuzji wiedzy).
- Porter [1995] za zasadniczy czynnik rozwoju powiązań klastrowych uważa otoczenie biznesowe, które opisuje za pomocą czterech obszarów:

- dostępnych zasobów (infrastruktura, umiejętności itp.),
- popytu wewnętrznego (oczekiwania lokalnych odbiorców),
- ogólnego poziomu przedsiębiorczości oraz jakości regulacji prawnych stymulujących przedsiębiorczość (podatki, lokalne strategie konkurencyjności firm, prawo konkurencji itp.),
- innych wspomagających przemysłów – dostawców i odbiorców (tzw. zasięg i głębokość klastra).

Ketels [2003], podobnie jak Porter, wskazuje na otoczenie instytucjonalne i prawne jako na zasadniczy czynnik decydujący o sukcesie rozwoju struktur. Jego badania potwierdziły, że klastry funkcjonujące w gorszym otoczeniu instytucjonalnym są słabsze i węższe, co wskazywało na istotne znaczenie potencjału instytucjonalnego budowanego poprzez aktywną współpracę oraz wewnętrzne czynniki społeczno-kulturowe regionu.

Z kolei Enright [1998] wskazuje na sześć niezbędnych elementów strategii rozwoju struktur klastrowych:

- ulepszenie otoczenia biznesowego (m.in. poprzez uwzględnienie potrzeb i oczekiwań wspomaganych struktur klastrowych),
- przepływ informacji i danych o prognozach gospodarczych w celu identyfikacji szans i zagrożeń rozwojowych, a w rezultacie umożliwienia prowadzenia działań proleptycznych,
- niezmienny rozwój infrastruktury i oferty edukacyjnej oraz szkoleniowej;
- implementacja skutecznych metod sieciowania firm,
- dotowanie otoczenia około biznesowego, w tym tworzenie struktur wsparcia wspomagających tworzenie nowych firm,
- kreowanie lepszej jakości relacji lokalnych, m.in. poprzez budowanie wzajemnego zaufania.

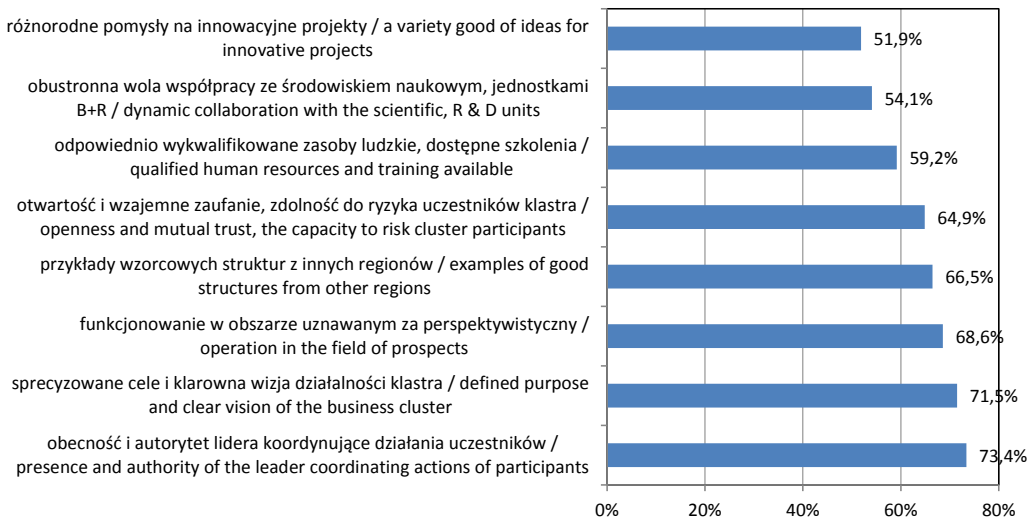
Do innych czynników sprzyjających rozwojowi powiązań klastrowych wymienianych w literaturze przedmiotu można zaliczyć: celowy wybór lokalizacji klastra (na obszarze, który cechuje się perspektywą rozwoju), koncentrowanie aktywności na rynkach międzynarodowych, a nie tylko regionalnych („na zewnątrz”, a nie „do wewnątrz”) [Bobrecka-Jamro i in. 2008].

Prezentacja narzędzi wspomagających rozwój i funkcjonowanie struktur klastrowych pozwala jednocześnie na wyłonienie istotnych ograniczeń funkcjonowania ww. powiązań na obszarach słabo zurbanizowanych, tj. typowych dla województwa podkarpackiego. Do kluczowych barier rozwoju klastrowych, wskazując na ograniczenia endo- i egzogeniczne, można zaliczyć [Rosenfeld 2002, Hołub-Iwan, Małachowska 2008]:

- brak środków finansowych i zbyt niski budżet,
- niezrozumienie idei nawiązywania inicjatywy klastrowej,
- brak lub niski poziom współpracy ze środowiskiem naukowym,
- słaba jakość i niedostateczne kwalifikacje zasobów ludzkich,
- niski poziom infrastruktury (transportowej, informatycznej),
- niedostateczna jakość otoczenia innowacyjnego, w tym przede wszystkim niska jakość instytucji B+R oraz szkoleniowych,
- brak zaufania powodujący niedostateczne otwarcie się firm „na zewnątrz”,
- narzucana hierarchiczność funkcjonowania struktur klastrowych.

Czynniki rozwoju klastrowych w opinii przedsiębiorców (wyniki badań)

Stosunkowo nieliczne przykłady dłużej funkcjonujących powiązań klastrowych nie pozwalają na pełną ocenę efektów ich działalności, stąd trudno jednocześnie wskazać kluczowe czynniki gwarantujące sukces takiej struktury. Jednym z istotnych czynników rozwoju klastra jest z pewnością ukierunkowanie i zaangażowanie jego uczestników we wspólne działanie. Analiza pilotażowo przeprowadzonych badań w 2013 r. wśród 30 przedsiębiorców skupionych w podkarpackim klastrze rolno-spożywczy pozwala na wyodrębnienie czynników, które zdaniem przedsiębiorców determinują nawiązanie i rozwój powstałej struktury klastrowej. Ich syntetyczne zestawienie przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Determinanty rozwoju struktur klastrowych w opinii przedsiębiorców

Figure 1. Determinants of the development of cluster structures in the opinion of entrepreneurs

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Analizując dane na rysunku 1 należy zauważyć, że zdaniem większości ankietowanych przedsiębiorców kluczowymi czynnikami zainicjowania i rozwoju struktur klastrowych są obecność i autorytet charyzmatycznego lidera koordynującego działania uczestników powiązania (73,4%) oraz konkretne cele i przejrzysta wizja działalności klastra (71,5%). Wśród cech osobowych lidera wymieniano: osiągnięcia i doświadczenie, kreatywność, umiejętność przekonywania, cechy przywódcze, odpowiednie kwalifikacje. Kolejną grupę czynników, które mogą przyczynić się do sukcesu klastra, na jakie zwrócili uwagę respondenci, stanowiły: prowadzenie działalności na obszarze z perspektywą rozwoju (68,6%), przykłady podobnych sprawdzonych struktur z innych regionów (66,5%) oraz większa otwartość, wzajemne zaufanie i zdolność do ponoszenia ryzyka w biznesie (64,9%). Na szczególną uwagę zasługuje ostatnia grupa z ww. cech, tj. otwartość i zaufanie, które według ankietowanych przedsiębiorców jest trudne do osiągnięcia z powodu powszechnej dużej nieufności, a z drugiej strony stanowi istotny element współpracy i przyszłego sukcesu działalności biznesowej. Na dalszych pozycjach warunkujących rozwój inicjatywy klastrowej uplasowały się: wykwalifikowane zasoby ludzkie, szeroko pojęta współpraca ze środowiskiem naukowym i jednostkami B+R oraz różnorodne pomysły na projekty innowacyjne (takie czynniki wskazała w każdej kategorii ponad połowa ankietowanych).

Podsumowanie i wnioski

Prawidłowo działające struktury klastrowe przyczyniają się do dynamicznej ekspansji gospodarczej, jednak ich funkcjonowanie determinowane jest licznymi czynnikami wspierającymi i ograniczającymi ich ekspansję, endogenicznymi i egzogenicznymi. Z analizy literatury przedmiotu i przeprowadzonych badań wynika, że najbardziej istotnymi czynnikami rozwoju klastra są czynniki socjologiczne, instytucjonalne i finansowe. Brak środków finansowych jest elementem najczęściej podkreślany jako istotna bariera rozwoju powiązań klastrowych. Obserwowanym niekorzystnym zjawiskiem jest również kreowanie klastrów tylko i wyłącznie dla pozyskania środków finansowych – tak utworzone klastry zazwyczaj kończą działalność z chwilą wyczerpania źródła finansowania. Ważnym zatem działaniem w aspekcie długookresowego rozwoju struktur klastrowych jest wsparcie już istniejących, dobrze rokujących klastrów, prowadzonych przez charyzmatycznego lidera, mających sprecyzowane cele i wyraźną wizję działalności.

Literatura

- Akoorie M.E.M. 2011: *A challenge to Marshallian orthodoxy on industrial clustering*, Journal of Management History, vol. 17, Iss. 4, s. 452.
- Bobrecka-Jamro D., Jastrzębska W., Szpunar-Krok E., Tuziak B. (red.). 2008: *Klasy w agrobiznesie. Uwarunkowania funkcjonowania i wpływ na rozwój lokalnej przedsiębiorczości*, Wyd. Difin, Warszawa, s. 74-75.
- Brodzicki T., Kuczevska J. (red.). 2012: *Klasy i polityka klastrowa w Polsce. Konkurencyjność przedsiębiorstw, sektorów i regionów*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 7.
- Chądzyński M. 2013: *Inicjatywy klastrowe w agrobiznesie na przykładzie Klastra Innowacji w agrobiznesie*, [W:] A. Mikulska (red.), *Zarządzanie nowoczesnym przedsiębiorstwem. Wybrane aspekty*, Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, s. 58-59.
- Enright M. 1998: *The Globalization of Competition and the Localization of Competitive Advantage: Policies toward Regional Clustering*, The University of Hong Kong, s. 120.
- Hayter R. 1997: *The Dynamics of Industrial Location: The Factory, The Firm and The Production System*, John Wiley, Chichester, s. 332.
- Hołub-Iwan J., Małachowska M. 2008: *Rozwój klastrów w Polsce. Raport z badań*, Szczecińska Fundacja Talent-Promocja-Postęp, Szczecin, s. 47.
- Jankowska B. 2012: *Kooperacja w klastrach kreatywnych. Przyczynek do teorii regulacji w gospodarce rynkowej*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 54.
- Ketels Ch. 2003: *The Development of the cluster concept*, Harvard Business School, s. 153.
- Kowalski A.M. 2013: *Znaczenie klastrów dla innowacyjności gospodarki w Polsce*, Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Warszawa, s. 35.
- Moss R. 1995: *Kantor World Class*, New York: Simon&Schuster, s. 65.
- Porter M.E. 2001: *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa, s. 98.
- Porter M.E. 1995: *Strategia konkurencyjności*, PWE, Warszawa, s. 86.
- Rosenfeld S.A. 2002: *Creating Smart Systems. A Guide to Cluster Strategies in Less Favoured Regions*, Regional Technology Strategies Carrboro, North Carolina, USA, s. 45.

Summary

The primary objective of this paper is to present theoretical foundations, principles of operation and the benefits resulting from efficiently functioning innovative integration relations which are cluster structures. This study attempts to assess to indicate the conditions for development of these relations in agribusiness. Based on the literature, as well as the research, it seems that the most important factors for the development of the cluster are the political and financial factors. Clusters play a particularly important role in the context of increasing innovation across the whole economy. Cluster structures can be a stimulant of many positive changes, especially towards the development of advanced integration processes, as well as an effective regional and trans-regional development.

Adres do korespondencji
dr inż Roman Chorób
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Ekonomii
Al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów
tel. (17) 872 1621
e-mail: rchorob@univ.rzeszow.pl